

16. Goffman E. Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. NY: Anchor Books, 2011.

УДК 811.162.3

Скоплєв Андрій Олександрович,
старший викладач

Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Бахмут. Україна
E-mail: andskoplev@ukr.net

ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ГІБРИДНОЇ ПРИРОДИ ЧЕСЬКОГО ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА В ГЕНЕРАТИВНІЙ ГРАМАТИЦІ

Постановка проблеми. Чеські акціональні субстантиви на *-ní/-ti* (чеськ. *podstatné jméno slovesné* «дієслівний іменник»; далі – ДІ) виявляють ознаки гібридних дієслівно-іменникових утворень: виражаючи типові для іменників категорії роду, числа та відмінка, ці субстантиви, з огляду на регулярне утворення від дієслів, спроможні передавати протиставлення за видом, а також зберігати зворотний компонент. Наприклад: *rozvíjet se* (розвиватися, розгортатися) – *rozvinout se* (розвитися, розгорнутися) → *rozvíjení se* – *rozvinutí se* (розвиток, розгортання). Щодо споріднених віддієслівних іменників дії на кшталт *rozvoj* «розвиток» (далі – ВІД) таке трактування є неактуальним або зовсім незастосовним, пор. *rozvíjet se* – *rozvinout se* → *rozvoj* (*se) – ? Поєднання ознак полярних частин мови, з одного боку, зумовлює унікальність ДІ як формацій з подвійною граматичною природою, але, з іншого – породжує численні дискусії серед лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить тривалий час у традиційному чеському мовознавстві панувала практика включати ДІ в парадигму дієслова. Вона відбита в переважній більшості посібників з чеської мови ХІХ–ХХ ст. (у граматиках В. Жака [39], Я. Томічека [36], Я. Гебауера [17], Ф. Травнічека [37], Б. Гавранека–А. Єдлічки [19]; академічній граматиці 1980-х рр. [31]) та підтримується у працях Г. Балажа [7, с. 21]. Розгляд дієслівного іменника в орбіті дієслова, а саме в колі неособових форм, мотивувався високою регулярністю утворення субстантивів, здатністю передавати вид першооснови, можливістю виступати у зворотній формі.

Із середини ХХ ст. ця концепція активно піддавалася критиці з боку М. Докуліла [11; 12], М. Єлінека [21], Г. Кржижкової [28], Ф. Копечного

[27], В. Васильєвої [2], О. Ісаченко [3], які спростували усі аргументи опонентів, що фактично призвело до стирання розбіжностей між ДІ та ВІД.

Так, регулярність утворення є для Ф. Копечного достатньо слабким аргументом на користь включення ДІ в систему дієслівних форм з огляду на наявність у чеській мові інших «парадигматично» похідних категорій слів – наприклад, якісних прислівників на *-e(ě)/-o* (*dokonalý* (досконалий, відмінний) → *dokonale* (досконало, відмінно)) або іменників на *-ost* (*určitý* (визначений) → *určitost* (визначеність, точність)). Такі слова, зазначає дослідник, не прийнято кваліфікувати як словоформи відповідних мотивувальних прикметників [27, с. 132].

Бездоказовим, за переконанням Ф. Копечного, Г. Кржижкової, М. Докуліла, є і факт вираження ДІ виду – «найменш граматичної» дієслівної категорії [28, с. 203], семантика якої, зосереджуючись у афіксах основи дієслова, тісно пов'язана з його понятійним змістом [21, с. 564; 31, с. 136]. Через це крім субстантивів на *-ní/-tí* вид разом із дієслівною основою, як відзначають автори, можуть наслідувати також інші віддієслівні деривати, зокрема іменники діяча на *-tel* і, певною мірою, навіть ВІД, пор.: *obnovovat* (оновлювати) – *obnovit* (оновити) → *obnovovatel* – *obnovitel* (оновлювач) [27, с. 132]; *stavba* (будова) – *přestavba* (перебудова), [11, с. 268; 21, с. 565].

Зворотність же, яка є для дієслівних іменників властивістю периферійною / необов'язковою [31, с. 140–141], також не може слугувати, за твердженням Г. Кржижкової, переконливим аргументом на користь їхньої належності до дієслова [28, с. 201–202].

Отже, в традиційній чеській граматиці встановилося уявлення про дієслівний іменник як формацію іменникову, яка репрезентує разом з синонімічними ВІД лексико-граматичний клас іменників. Притаманний ДІ комплекс дієслівних ознак сприймається, відтак, як своєрідний побічний ефект, пережиток віддієслівного словотворення. Ця концепція, зрештою, здобула широке визнання (див. праці А. Достала [13], В. Шмілауера [35], М. Комарека [26, с. 33–34], Б. Беднаржикової [8]) та в сучасному чеському мовознавстві, відповідно до новітніх посібників з мови [9, с. 219; 32; 33, с. 311], вважається еталонною.

Альтернативою розглянутим розвідкам, які проводяться в руслі морфології / словотвору, є інтерпретація співвідношення «дієслово – ДІ – ВІД» у **генеративній граматиці**, яка перенесла проблему в площину синтаксису. Факт синонімії між іменниковими фразами з ДІ та предикативними конструкціями на базі дієслова, підкріплений регулярністю й системним характером їхньої взаємозаміни, напр. *Náraz způsobil [rozsypání nákladu]* – *Náraz způsobil [to, že se náklad rozsypal]* (Зіткнення призвело до того, що вантаж розсипався), спонукав генеративістів тлумачити дієслівний іменник як продукт *трансформації* (номіналізації) базових дієслівних структур, детермінованої правилами

граматики [10; 20]. Такий підхід виявився дуже корисним, оскільки розкрив прихований «дієслівний потенціал» ДІ, що лишився поза увагою представників традиційної граматики.

Мета цієї статті – розглянути специфіку дослідження гібридної природи чеських дієслівних іменників у генеративній граматиці та систематизувати відповідні концепції богемістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Генеративна граматика є порівняно молодого наукою, яка виникла в середині ХХ ст. під впливом ідей американського лінгвіста Н. Хомського. Вона, як відомо, вивчає природжену здатність людини засвоювати мову – так звану *мовну компетенцію*, яка моделюється загалом як певна система правил (обчислювальна система мовного апарату людини), що дозволяє породжувати безліч граматично правильних речень [1; 4, с. 255–258; 5, с. 1–25; 6, с. 9–59]. Генеративна граматика перебуває в безперервному розвитку, і її етапи щоразу зумовлені появою основоположних праць Н. Хомського, див.: «стандартна теорія», «розширена стандартна теорія», «теорія керування і зв'язування», «мінімалістська програма» [5]. Розробка концепції чеського ДІ в руслі генеративної граматики припадає переважно на 2000-і роки – епоху панування ідей *мінімалізму* – і пов'язана з працями таких богемістів, як П. Карлік [23–25], Л. Веселовська [38], В. Дворжак (Прохазкова) [14–16; 34].

Дослідження акціональних іменників віддієслівного походження у генеративній граматиці є більш ніж специфічним. По-перше, об'єктом аналізу постають не самі субстантиви, а побудовані на їхній основі іменникові фрази, синонімічні реченню, напр. *zakašláni otce* (батькове кашляння, що почалося), *otcovo věnování laptopu matce* (батькове дарування лептопа матері) [34, с. 45, 65]. По-друге, генеративісти ставлять перед собою мету описати механізми породження (деривації) номіналізованих конструкцій шляхом розкриття, зокрема, особливостей реалізації, формального вираження і смислової інтерпретації при ДІ / ВІД дієслівних *аргументів*, таких як *агенс* (далі – Аг.; виконавець дії), *пацієнс* (далі – Пац.; елемент, який зазнає на собі певну дію) тощо [1, с. 46–47; 5, с. 56–61]. Пор.: *Petr*_{Аг. / Н. в.} *pozval Pavla*_{Пац. / Зн. в.} *do svého pokoje* (Петр запросив Павла до своєї кімнати) – *Petrovo*_{Аг. / присвійн. прикм.} *pozvání Pavla*_{Пац. / Р. в.} *do svého pokoje* [23, с. 19]. По-третє, це проводиться, як правило, у зіставленні з еквівалентними конструкціями англійської мови, зокрема з герундієм і віддієслівним іменником.

Вивчення чеського ДІ в такому ключі неодмінно порушує питання про його мовний статус, проте відповідні висновки формуються в системі понять генеративістики, яка працює не з традиційними частинами мови, а з *лексичними категоріями*, що утворюють у структурі синтаксичних конструкцій *вершини* (тобто з іменником – N⁰, дієсловом –

V⁰, прикметником – A⁰, прийменником – P⁰), та їхніми групами, тобто проекціями вершин (NP, VP, AP, PP) [1, с. 35–37; 5, с. 27–44].

Конструкції з акціональними субстантивами, треба визнати, перебувають у центрі уваги генеративістів із найперших версій генеративної граматики. Важливу роль щодо цього відіграв розподіл англійських субстантивів на 'gerundive' і 'derived', обґрунтований Н. Хомським на початку 1970-х рр. Аналізуючи синонімічні фрази типу *The enemy destroyed the city* (Ворог зруйнував місто) / *the enemy's **destruction** of the city* / *enemy's **destroying** the city*, дослідник наголосив на різному характері відношень віддієслівних іменників та герундіїв до твірних дієслів: перші (*derived nominals*) є окремими автосемантичними лексемами, тоді як другі (*gerundive nominals*) виступають дієслівними трансформами, з огляду на регулярність деривації, ідентичний набір лексичних значень, утворення фраз із формальними ознаками дієслова, збереження категорії аспекту, вживання тільки в однині [10].

Взявши за основу зазначений розподіл Н. Хомського, чеські генеративісти повернулися до практики розмежування ДІ та ВІД, відмінність між якими у працях М. Докуліла, Г. Кржижкової та їхніх прибічників виявилася практично стертою. На сучасному етапі дієслівний характер чеського ДІ в порівнянні з ВІД підкріплюється значно більшим переліком доводів. Наведемо переважно ті, які стосуються нових, некоментованих раніше особливостей функціонування дієслівного іменника:

а) нездатність бути твірною одиницею для нових слів (що наближає його до словозмінної форми): *hřtění* (гуркотіння) → ?; однак *hřmot* (гуркіт, грюк) → *hřmotit* (гуріміти, грюкати);

б) належна дистрибуція видових форм в аспектуально значущих контекстах: *několik let se táhnoucí stavění*_{недок. вид} / **dostavění*_{док. вид} *stadionu* (тривале декілька років будівництво стадіону), але *několik let se táhnoucí stavba* / *dostavba stadionu*;

в) здатність вільно вживатися в заперечній формі (ВІД – тільки як виняток): *nedodání* / *nedodávka* (недодавання, недопоставка), *nehrání* (неграння), але **nehra*;

г) формування конструкцій з агенсом у формі Ор. в., властивих пасивним дієприкметникам: *utěšování* / **útěcha pacientů jejich doktorem* (утішання, заспокоєння пацієнтів їхнім лікарем) – *Pacient je utěšován doktorem* (Пацієнт, заспокоюваний лікарем);

д) здатність визначатися прикметниками, які передбачають тривалість означуваної дії у часі, її повторюваність, а також зв'язок із логічним суб'єктом (агенсом): *časté malování* (часте малювання), *úmyslné zkoušení* (умисна проба, перевірка), але **častá malba*, **úmyslná zkouška*;

е) незліченність позначуваних дій, що зумовлює відсутність форм множини й неможливість поєднуватися з кількісними числівниками: **dvě operování*, але *dvě operace* (дві операції) [15; 23–25; 34; 38].

Фрази з дієслівним іменником при цьому відзначаються системністю реалізації аргументів, у зв'язку з чим його синтаксичне функціонування в чеській мові регулюється чіткими правилами [23, с. 14], які корелюють у деяких випадках з такими ж в дієслова. Пор.:

а') дієслівні аргументи, крім тих, які виражаються у формах Н. в. (Аг.) і Зн. в. (Пац.), зберігаються при ДІ без змін: *Petr důvěřuje Marii*_{Д. в.} (Петр довіряє Марії) – *důvěřování Petra Marii*_{Д. в.}, але *důvěra Petra k Marii*;

б') пацієнс, який може бути реалізований постпозитивною формою Р. в. (GenP) або препозитивним присвійним прикметником (PossP), і агенс, виражений таким же самим способом або формою Оп. в. (InstrP), задаються при ДІ в чіткому порядку з преференцією першого в GenP: *Zloděj*_{Аг. / Н. в.} *oloupil stařenku*_{Пац. / Зн. в.} (Злодій пограбував бабусю) – *oloupení stařenky*_{Пац. / GenP} *zlodějem*_{Аг. / InstrP} або *zlodějovo*_{Аг. / PossP} *oloupení stařenky*, але **stařenčino*_{Пац. / PossP} *oloupení zloděje*_{Аг. / GenP};

в') дієслова доконаного виду й умотивовані ними ДІ потребують експліцитного вираження пацієнса: *V neděli jsme lovili*_{недок. вид} ___ / **ulovili*_{док. вид} ___ *v lese* (У неділю ми ловили / *зловили в лісі) – *Tátovi udělalo radost* *lovení* ___ / **ulovení* ___ *v lese* (Татові дало радість ловлення / *зловлення в лісі);

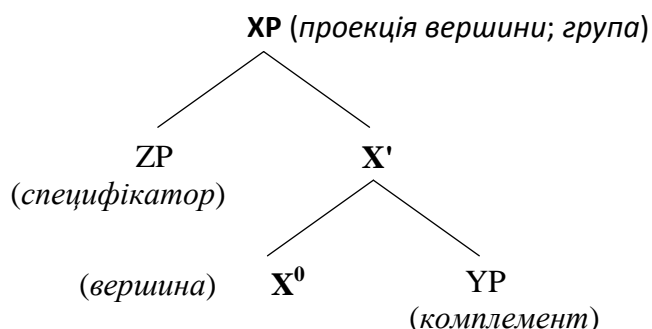
г') незалежно від видового значення ДІ пацієнс не може залишитися невираженим за наявності агенса в InstrP: *rozdělování kořisti*_{Пац. / GenP} *rybářem*_{Аг. / InstrP} (розподілення вилову рибалкою), але **rozdělování* ___ *rybářem*;

д') за аналогією до пасивних конструкцій вираження агенса у InstrP при ДІ зазвичай є факультативним: *Auto bylo ukradeno* (*zločincem*_{Аг. / InstrP}) (Автомашина була вкрадена злодієм) – *ukradení auta* (*zločincem*) (крадіжка автомашини злодієм) [14, с. 98–99; 23, с. 20–21; 34, с. 37–56; 38].

Встановлений комплекс ознак служить для представників генеративізму ХХІ ст. своєрідною доказовою базою, ключем до побудови моделей породження чеських іменникових фраз. Також необхідно відзначити, що з часу розподілу Н. Хомського 'gerundive – derived nominals' теорія генеративної граматики пішла далеко вперед, зокрема:

- породжувальні модулі граматики тепер оперують також одиницями нижчого структурного рівня, ніж слово;
- можливість формувати групи, крім стандартних лексичних категорій V, N, A, P, поширилася на функціональні категорії – граматичні слова (сполучники, артиклі, вказівні займенники) або ознаки; напр. фінітна група IP, групи детермінатора DP, виду AspP, заперечення NegP, часу TP;
- у рамках Х-штрих-теорії розроблено універсальну модель структури синтаксичних груп, що включає вершину, комплемент і

специфікатор, які пов'язані несиметричним відношенням *s*-команди (див. нижче схему 1) [1, с. 38–40; 5, с. 44].

Схема 1. Модель структури синтаксичної групи

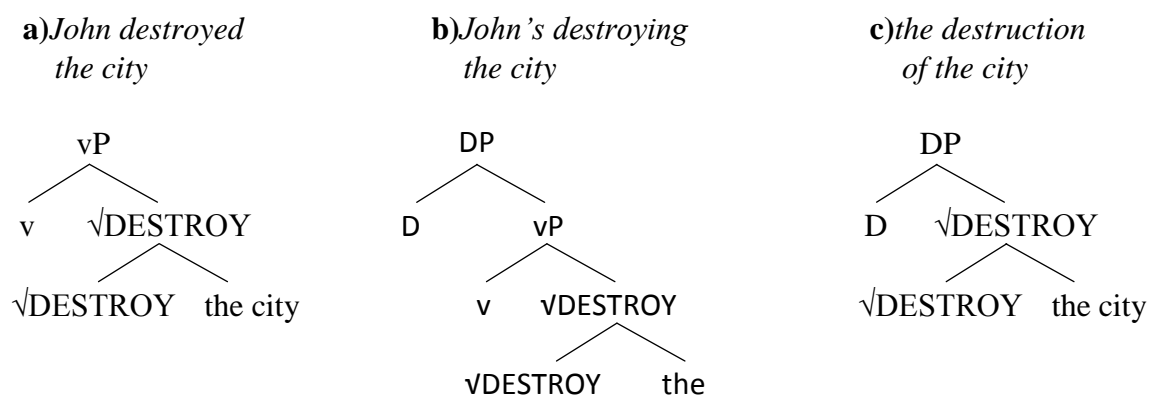
Виявлену відмінність між ДІ та ВІД досить однаково інтерпретують Л. Веселовська та П. Карлік, концепції яких ґрунтуються на **лексикалістській** моделі граматики, яка передбачає наявність двох породжувальних модулів: *лексикона* (словника, де з наявного у ньому «мовного матеріалу» – морфем – можуть створюватися слова) і *синтаксису* (обчислювальної системи, яка конструює з одиниць лексикона синтаксичні структури – докладніше див. [5, с. 211–225; 23, с. 21–40]). На думку авторів, дієслівні іменники як результат поєднання «номіналізуючої» морфеми [+N] (*-ní/-tí*) з дієслівною основою [+V], що має набір відповідних граматичних ознак та аргументну структуру, виникають у мові безпосередньо під час породження іменникових фраз, що забезпечує можливість реалізувати певні ознаки дієслівної основи (див. вище п. *a–e; a', в'*) у початковій фазі процесу породження (на рівні *глибинної структури, нумерації*). Дери́вація ж чеських ВІД навпаки відбувається у лексиконі, що зазвичай супроводжується втратою дієслівних ознак основи, а тому у процес породження іменникових фраз такі формації вступають як «готові» одиниці – типові у категоріальному відношенні іменники [23; 38].

На цій підставі виникнення субстантивів на *-ní/-tí* П. Карлік ототожнює з дієслівною словозміною, вважаючи їх «ані повноцінними іменниками, ані відмінюваними інфінітивами, а відтак дієсловами» (переклад цитати наш – А. С.) [23, с. 22].

Дискусійним є дослідження ДІ у *розподіленій морфології* (далі – РМ; англ. *Distributed Morphology*) – **нелексикалістській** теорії генеративізму, якою керуються П. Карлік у пізніх працях і В. Дворжак (Прохазкова). Модель граматики у РМ передбачає один породжувальний модуль – *синтаксис*, який конструює за допомогою операцій *поєднання* і *переміщення* (*merge and move*) як фрази (речення), так і слова; лексикон містить інвентар граматичних ознак та акатегоріальні корені ($\sqrt{}$). Останні отримують категоріальний статус (у нашому випадку – N або V) від

функціональних вершин, з якими вони поєднуються у ході деривації синтаксичних структур [5, с. 215–223; 22, с. 33–41; 30]).

Чеський ДІ як складова фрази певною мірою асоціюється богемістами зі «змішаною категорією» (*mixed category*), тобто вважається продуктом деривації, при якій твірний корінь шляхом поєднання з вершинами [+V] отримує спочатку дієслівні риси, а згодом структура з цим коренем занурюється в іменниковий контекст, тобто поєднується з вершиною n^0 або, нарешті, з D^0 [24, с. 108–109; 34, с. 1]. Спірним питанням є «величина» дієслівної ділянки структури і, зокрема, наявність у ній функціональної групи vP з вершиною v^0 , яка приписує Зн. в. *внутрішньому аргументу* (пацієнсу) і породжує *зовнішній аргумент* (агенс) [5, с. 102; 30, с. 217–219]. Див. у схемі 2 приклади А. Маранца, що ілюструють наявність / відсутність vP в англ. фразі *John destroyed the city* (Джон зруйнував місто) і синонімічних номіналізованих фразах [30, с. 217–219].

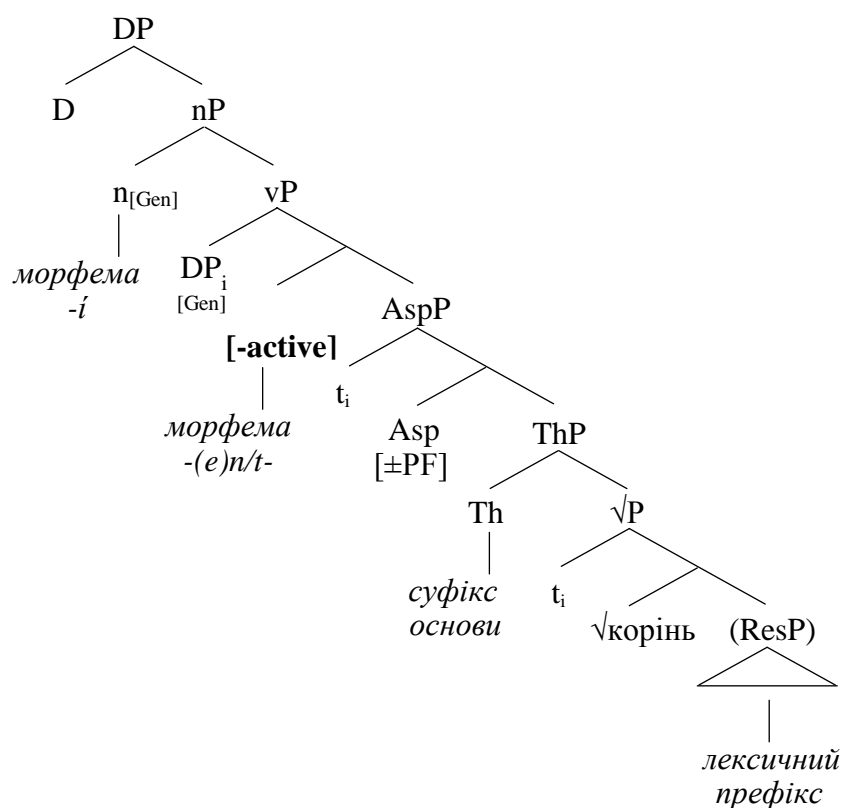
Схема 2. Приклади деривації дієслівних та іменникових конструкцій у розподіленій морфології (спрощений вигляд)

Так, для П. Карліка переконливим доказом того, що структура фраз з ДІ не містить vP , слугує неможливість вираження пацієнса у Зн. в., а також закономірна відсутність агенса: у реченні *Petr napomíná* (Петр робить зауваження), розмірковує автор, аргумент неодмінно тлумачиться як агенс, оскільки він уведений у структуру безпосередньо v^0 , тоді як у фразі *Petrovo_{Аг.} / Пац. napomínání* аргумент, введений на рівні nP або DP , може тлумачитися подвійно, а у сполученні типу *Petrovo auto* (автомобіль Петра) – загалом як «посесор» (власник) [24, с. 112]. Факультативні елементи $InstrP_{Аг.}$, напр. *Petrovo_{Пац.} napomínání Pavlem_{Аг.}* (зауваження Павла Петру), П. Карлік за традицією визнає *ад'юнктами* (необов'язковими компонентами фрази, які не відносяться до аргументів [5, с. 40–42]), паралельно заперечуючи припущення про наявність «пасивного» різновиду v^0 в іменникових фразах, які виявляють помітну подібність щодо вираження агенса з конструкціями на базі пасивних дієприкметників (див. вище п. 2, д') [24, с. 110–111]. Науковець, утім, залишає поза увагою обґрунтування в РМ інших різновидів v^0 ,

характерних, наприклад, для дієслівних конструкцій неперехідного типу [18; 30].

Наявність у структурі фраз з ДІ вершини v^0 , але особливого типу, обґрунтовує В. Дворжак (Прохазкова), хоча і описує таку вершину непослідовно, ототожнюючи її зі становою вершиною Voice^0 . Якщо у ранніх працях v^0 / Voice^0 [+Agent] характеризується В. Дворжак (Прохазковою) як вершина, яка відповідає за породження агенса, експліцитне вираження якого певним чином зумовлено взаємодією з пацієнтом (див. вище п. б', з') [34, с. 37–46], то у пізніших – автор говорить про «дефектність», «неактивність» вершини v^0 , її нездатність приписувати внутрішньому аргументу Зн. в., а отже, відповідно до узагальнення Бурціо [5, с. 94], породжувати зовнішній аргумент [14, с. 94; 16, с. 99–100]. Відзначаючи схожість між іменниковими і пасивними дієприкметниковими конструкціями у реалізації агенса, вершини v^0 в їхній структурі В. Дворжак (Прохазкова) не ототожнює [16, с. 100–103]. Процес деривації фрази з ДІ вона зображує у вигляді наступного «синтаксичного дерева» – див. схему 3 (курсивом позначено словниковий матеріал, за допомогою якого озвучуються ті чи інші ознаки у позиції функціональних вершин):

*po-sl-á-n-í*_{док. вид} *dopisu*_{Пац. / GenP}(надіслання листа)

Схема 3. Приклад деривації іменникової фразина базі чеського дієслівного іменника (спрощений вигляд)

Відтак, структура чеської фрази з ДІ (перехідного типу), на думку В. Дворжак (Прохазкової), містить:

а) на рівні «лексичної», акатегоріальної ділянки:

- дієслівну групу VP (познач. '√P', оскільки структура сама по собі не має категоріального маркування), яка має внутрішній аргумент з тета-роллю пацієнса (познач. DP_i; t_i – його слід після переміщення);
- групу результуючого стану ResP у складі VP, яка додає семантику результуючої підподії [5, с. 271–278];

б) на рівні дієслівної ділянки:

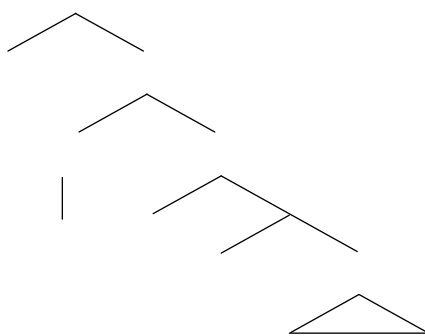
- групу ThP, яка надає структурі дієслівного характеру і актуалізує різні додаткові семи процесності;
- групу виду AspP, вершина якої, у випадку наявності ознаки [+перфектність], зумовлює переміщення внутрішнього аргументу (пацієнса) у позицію свого специфікатора (див. вище п. в');)
- групу vP з вершиною v⁰ неактивного типу, яка являє собою фазу деривації, що зумовлює необхідність подальшого переміщення внутрішнього аргументу на межу фази (у позицію специфікатора vP);

в) на рівні іменникової ділянки:

- «номіналізуючу» групу nP, вершина якої приписує Р. в. внутрішньому аргументу в позиції специфікатора vP, тобто першому аргументу, яким вона c-командує;
- групу детермінатора DP, яка передбачає можливість визначення іменникової конструкції різними означальними словами – займенниками, прикметниками тощо, наприклад, у вищенаведеній фразі *Petrovo napomínání* (докладніше див. [14; 16, с. 99–104; 34, с. 77–116]).

В. Дворжак (Прохазкова) робить висновок, що дієслівний іменник та дієслово мають значний спільний фрагмент синтаксичної структури, де задаються не тільки внутрішні аргументи, але і важливі граматичні параметри, які зумовлюють їхнє вираження [14, с. 89–90, 108]. Субстантиви, однак, подібно до пасивних дієприкметникових конструкцій, мають у своєму розпорядженні особливий, «дефектний» різновид v⁰. У термінах класичної граматики такий висновок, на наш погляд, приблизно прирівнюється до визнання ДІ неособовими дієслівними формами, тим більше що фінітні ознаки дієслова, тобто час, особа тощо, приписуються, відповідно до генеративної граматики, не у межах дієслівної групи VP або vP, а на рівні речення у межах фінітної групи IP [1, с. 38; 5, с. 38–39].

Щодо іменникових фраз на базі ВІД, то за ними у розподіленій морфології закріплюється статус конструкцій менш дієслівних: вершина n⁰ у цьому випадку поєднується зі структурою √P безпосередньо, тому «дієслівність» ВІД задається виключно лексично – акціональною семантикою кореня. Це, у свою чергу, зумовлює варіативність способів вираження пацієнса та інших аргументів (пор. вище п. а') [15]. Див. у схемі 4 запропоноване В. Дворжак (Прохазковою) синтаксичне дерево:

Схема 4. Приклад деривації іменникової фрази на базі чеських віддієслівних іменників дії

Генеративна граматика, безперечно, відіграла важливу роль у становленні альтернативних поглядів на мовну природу і статус субстантивів на *-ní/-tí* в колі віддієслівних іменників зі значенням дії. Синтаксичний підхід до проблеми дозволив розкрити той недоступний для традиційної лінгвістики комплекс властивостей дієслівного іменника, який свідчить про його дієслівну граматичну природу й суто «поверховий» характер іменникових флективних ознак. Якщо синонімічні віддієслівні іменники дії генеративна граматика характеризує як словникові, автосемантичні, «синтаксично інертні» одиниці, то субстантиви на *-ní/-tí* в рамках цієї науки не є одиницями словника, бо вони виникають безпосередньо під час деривації синтаксичних структур, що мають більше дієслівний, аніж іменниковий характер.

Перспективи подальших розвідок. Вважаємо проблему, що розглядається, досить широкою і не обмеженою всебічним описом мовних властивостей чеського дієслівного іменника. Її вирішення нерозривно пов'язане з поняттям про саме дієслово, з питанням про межі дієслівної лексики, а також з урахуванням аналогічних досліджень щодо інших віддієслівних гібридних утворень – дієприкметника, дієприслівника, герундія.

Література

1. Бейлин Дж. Краткая история генеративной грамматики. *Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления* / Под. ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И. А. Секериной. Москва: Едиториал УРСС, 2002. С. 13–57.
2. Васильева В. Ф. О видовых значениях отглагольных существительных (на материале чешского языка). *Славянская филология: сборник статей*. Вып. 7. М: Издательство Московского университета, 1968. С. 24–39.
3. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология: ч. 2. Братислава: Издательство словацкой академии наук, 1960. 576 с.

4. Кронгауз М. А. Семантика: Учебник для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2005. 352 с.
5. Митренина О. В., Романова Е. Е., Слюсарь Н. А. Введение в генеративную грамматику. Москва: URSS, 2012. 357 с.
6. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Пер. с англ.; под. ред. В. А. Звегинцева. Москва: Изд-во Московского университета, 1972. 260 с.
7. Baláž G. Abstraktné deverbatíva v ruštine, slovenčine a češtine. *Sovětská jazykověda*. 1954. Roč. 4, č. 1. S. 12–21.
8. Bednaříková B. Slovo a jeho konverze. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fak., 2009. 253 s.
9. Čeština – řeč a jazyk / M. Čechová a kolektiv autorů. Praha: ISV nakladatelství, 2000. 407 s.
10. Chomsky N. Remarks on Nominalization. *Readings in English Transformational Grammar*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1970. Pp. 184–221.
11. Dokulil M. K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. *Slovo a slovesnost*. 1982. Roč. 43, č. 4. S. 257–271.
12. Dokulil M. Tvoření slov v češtině 1: Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1962. 263 s.
13. Dostál A. Slovesné kategorie verba finita a infinita. *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků: sborník projevů z konference, 28. ledna až 2. února 1957*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 27–38.
14. Dvořák V. Case assignment, aspect, and (non-)expression of patients: A study of the internal structure of Czech verbal nouns. *Noun Valency*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014. P. 89–112.
15. Dvořák V. Dějové substantivum. *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. Brno, 2012–2018. URL: <https://www.czechency.org/slovník/DĚJOVÉ%20SUBSTANTIVUM> (дата звернення: 20.11.2018).
16. Dvořák V. Inherent Case and Locality Requirement: Evidence from Ditransitives and their Nominalizations. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*. 2011. Vol. 17, issue 1. P. 95–104.
17. Gebauer J. Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé. Praha: Česká grafická společnost «Unie», 1904. 550 s.
18. Harley H. The Morphology of Nominalizations and the Syntax of vP. Oxford University Press, 2009. URL: <http://ling.auf.net/lingbuzz/000434/current.pdf> (дата звернення: 29.11.2018).
19. Havránek B., Jedlička A. Česká mluvnice. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 568 s.

20. Jędrzejko E. Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny. Katowice: Uniw. Śląski, 1993. 140 s. (Prace naukowe Uniw. Śląskiego; N. 1335).
21. Jelínek M. Jména dějová. *Tvoření slov v češtině*. 2. Odvozování podstatných jmen. Praha: Academia, 1967. S. 562–653.
22. Karlík P. Gramatika a lexikon češtiny. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 118 s.
23. Karlík P. Ještě jednou k českým deverbálním substantivům. *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 13–23.
24. Karlík P. Mixed nominals in Czech. *Czech in Generative Grammar*. Muenchen: Lincom Europe, 2007. S. 105–117.
25. Karlík P. Několik drobných poznámek k dějovým jménům. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*. 2007. Roč. 56, č. 55. S. 235–246.
26. Komárek M. K některým otázkám morfologické části gramatiky. *Реферати од X заседание на Меѓународната комисија за изучување на граматичката структура на словенските литературни јазици*. Скопје: Македонската академија на науките и уметностите, 1979. S. 31–36.
27. Kopečný F. Základy české skladby. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 335 s.
28. Křížková H. K problematice podstatných jmen slovesných v ruštině v porovnání s češtinou. *Ruský jazyk*. 1959. Roč. 9, č. 5. S. 195–203.
29. Křížková H. Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české*. III. O ruském slovese. Praha: Academia, 1968. S. 81–152.
30. Marantz A. No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. *University of Pennsylvania Working Papers of Linguistics*. 1997. Vol. 4, issue 2. P. 201–225.
31. Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví / J. Petr a kol. Praha: Academia, 1986. 536 s.
32. Mluvnice současné češtiny 1: Jak se píše a jak se mluví / V. Cvrček a kol. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. 418 s.
33. Příruční mluvnice češtiny / Ed. P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusínová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 800 s.
34. Procházková V. Argument structure of Czech event nominals: MA thesis. Tromsø, 2006. 134 p.
35. Šmilauer V. Novočeské tvoření slov. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 217 s.
36. Tomíček J. S. Česká mluvnice: První (teoretický) díl. Praha: Nákladem Bedřicha Tempského, 1858. 231 s.
37. Trávníček F. Mluvnice spisovné češtiny: Část I–II. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951. 1497 s.

38. Veselovská L. K analýze českých deverbálních substantiv. *Čeština – univerzália a specifika 3*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. S. 11–27.

39. Ziak V. P. Böhmishe Sprachlehre für Deutsche. Brünn: Verlag von C. Winiker, 1846. 454 s.

Abstract

Skopliev A. O. On the study of the hybrid nature of the Czech verbal noun in generative grammar

The article considers and systematizes the studies of the hybrid grammatical nature of the Czech verbal noun in generative grammar. The verbal noun, on the one hand, possesses the inflectional properties of the noun, expressing the categories of gender, number, and case, whereas on the other hand, being regularly produced from verb stems, it inherits the categories of aspect and reflexivity: e.g., *rozvíjet se* (imperfective aspect) / *rozvinout se* (perfective aspect) – *rozvíjení se* / *rozvinutí se* (a reflexive imperfective noun / a reflexive perfective noun).

As a result of analyzing the evolution of views, arguments and approaches to the problem in the works of Bohemists of the 20th–21st centuries, the author establishes that in traditional Czech linguistics prevails concept, which refers the substances ending in *-ní/-tí* to the lexicogrammatical class of nouns. Scholars primarily recognize the inflectional (morphological) features of the substantives, which are truly nominal and characteristic of typical nouns: expression of gender as well as distinction of number and case. Conversely, features such as reflexivity and aspect are considered to be insufficiently indicative due to their optionality or informative reconsideration.

Linguists working in the direction of the generative grammar and solving the problem, respectively, in the framework of syntax contrarily identify the verbal noun with the verb. They focus mainly on the syntactic functioning of the substantives ending in *-ní/-tí* within nominal phrases. Generativists study the mechanisms of producing nominal syntactic constructions thereby revealing the ratio between the verbal and nominal features of the verbal noun, including the way of expressing verbal arguments such as the agent and the patient within such constructions. Generative grammarians specify that the features equating such substantives with verb forms include the following: preserving reflexivity, the ability to be used in a negative form, building constructions with an agent expressed by a noun in the ablative case, as well as systematicity and consistency in preserving verb arguments. Therefore, generativists believe that Czech verbal nouns appear directly in the process of generating nominal phrases and, in the initial stage of it, at the depth level, are equivalent to verb units.

The author of the article concludes that generative grammar undoubtedly played an important role in the formation of alternative views on the linguistic nature and status of nouns ending in *-ní/-tí*. Consideration of the problem in the framework of syntax allowed generativists to reveal “hidden” verbal essence of the verbal noun, which actually led to its identification with the verb.

It is suggested that the analyzed problem should be solved beside a comprehensive description of the verbal noun's linguistic properties. The solution is inextricably linked with the notion of the verb itself, the question of the verbal lexeme boundaries, as well as taking into account similar studies of other hybrid verbal units such as the participle, the transgressive, and the gerund.

References

1. Beylyn Dzh. Kratkaya ystoryya heneratyvnoy hrammatyky. *Sovremennaya amerykanskaya lyngvystyka: Fundamental'nye napravleniya* / Pod. red. A. A. Kybryka, Y. M. Kobozevoy y Y. A. Sekerynoy. Moskva: Edytoryal URSS, 2002. S. 13–57.
2. Vasylyeva V. F. O vydovykh znachenyyakh othlahol'nykh sushchestvytel'nykh (na materyale cheshskoho yazyka). *Slavyanskaya fylolohyya: sbornyk statey*. Vyp. 7. M: Yzdatel'stvo Moskovskoho unyversyteta, 1968. S. 24–39.
3. Ysachenko A. V. Hrammatycheskyy stroy russkoho yazyka v sopostavlenyy s slovatskym: Morfolohyya: ch. 2. Bratislava: Yzdatel'stvo slovatskoy akademyy nauk, 1960. 576 s.
4. Kronhauz M. A. Semantyka: Uchebnyk dlya stud. lyngv. fak. vyssh. ucheb. zavedenyy. Moskva: Akademyya, 2005. 352 s.
5. Mytrenyna O. V., Romanova E. E., Slyusar' N. A. Vvedenye v heneratyvnuyu hrammatyku. Moskva: URSS, 2012. 357 s.
6. Khomskyy N. Aspekty teoryy syntaksysa / Per. s anhl.; pod. red. V. A. Zveyhtseva. Moskva: Yzd-vo Moskovskoho unyversyteta, 1972. 260 s.
7. Baláž G. Abstraktné deverbatíva v ruštine, slovenčine a češtine. *Sovětská jazykověda*. 1954. Roč. 4, č. 1. S. 12–21.
8. Bednaříková B. Slovo a jeho konverze. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fak., 2009. 253 s.
9. Čeština – řeč a jazyk / M. Čechová a kolektiv autorů. Praha: ISV nakladatelství, 2000. 407 s.
10. Chomsky N. Remarks on Nominalization. *Readings in English Transformational Grammar*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1970. Pp. 184–221.
11. Dokulil M. K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. *Slovo a slovesnost*. 1982. Roč. 43, č. 4. S. 257–271.
12. Dokulil M. Tvoření slov v češtině 1: Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1962. 263 s.
13. Dostál A. Slovesné kategorie verba finita a infinita. *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků: sborník projevů z konference, 28. ledna až 2. února 1957*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 27–38.
14. Dvořák V. Case assignment, aspect, and (non-)expression of patients: A study of the internal structure of Czech verbal nouns. *Noun Valency*.

Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014. P. 89–112.

15. Dvořák V. Dějové substantivum. *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. Brno, 2012–2018. URL: <https://www.czechency.org/slovník/DĚJOVÉ%20SUBSTANTIVUM> (дата звернення: 20.11.2018).

16. Dvořák V. Inherent Case and Locality Requirement: Evidence from Ditransitives and their Nominalizations. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*. 2011. Vol. 17, issue 1. P. 95–104.

17. Gebauer J. Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé. Praha: Česká grafická společnost «Unie», 1904. 550 s.

18. Harley H. The Morphology of Nominalizations and the Syntax of vP. Oxford University Press, 2009. URL: <http://ling.auf.net/lingbuzz/000434/current.pdf> (дата звернення: 29.11.2018).

19. Havránek B., Jedlička A. Česká mluvnice. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 568 s.

20. Jędrzejko E. Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny. Katowice: Uniw. Śląski, 1993. 140 s. (Prace naukowe Uniw. Śląskiego; N. 1335).

21. Jelinek M. Jména dějová. *Tvoření slov v češtině*. 2. Odvozování podstatných jmen. Praha: Academia, 1967. S. 562–653.

22. Karlík P. Gramatika a lexikon češtiny. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 118 s.

23. Karlík P. Ještě jednou k českým deverbálním substantivům. *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 13–23.

24. Karlík P. Mixed nominals in Czech. *Czech in Generative Grammar*. Muenchen: Lincom Europe, 2007. S. 105–117.

25. Karlík P. Několik drobných poznámek k dějovým jménům. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*. 2007. Roč. 56, č. 55. S. 235–246.

26. Komárek M. K některým otázkám morfologické části gramatiky. *Referaty od X zasedanye na Medzhunarodnata komysyja za yzuchuvan'e na hramatychkata struktura na slovenskyte lyteraturny jazytsy. Skopje: Makedonskata akademyja na naukyte y umetnostyete*, 1979. S. 31–36.

27. Kopečný F. Základy české skladby. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 335 s.

28. Křížková H. K problematice podstatných jmen slovesných v ruštině v porovnání s češtinou. *Ruský jazyk*. 1959. Roč. 9, č. 5. S. 195–203.

29. Křížková H. Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české*. III. O ruském slovese. Praha: Academia, 1968. S. 81–152.

30. Marantz A. No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. *University of Pennsylvania Working Papers of Linguistics*. 1997. Vol. 4, issue 2. P. 201–225.
31. Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví / J. Petr a kol. Praha: Academia, 1986. 536 s.
32. Mluvnice současné češtiny 1: Jak se píše a jak se mluví / V. Cvrček a kol. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. 418 s.
33. Příruční mluvnice češtiny / Ed. P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusínová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 800 s.
34. Procházková V. Argument structure of Czech event nominals: MA thesis. Tromsø, 2006. 134 p.
35. Šmilauer V. Novočeské tvoření slov. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 217 s.
36. Tomíček J. S. Česká mluvnice: První (teoretický) díl. Praha: Nákladem Bedřicha Tempského, 1858. 231 s.
37. Trávníček F. Mluvnice spisovné češtiny: Část I–II. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951. 1497 s.
38. Veselovská L. K analýze českých deverbálních substantiv. *Čeština – univerzália a specifika* 3. Brno: Masarykova univerzita, 2001. S. 11–27.
39. Ziak V. P. Böhmische Sprachlehre für Deutsche. Brünn: Verlag von C. Winiker, 1846. 454 s.

Анотація

Скоплєв А. О. Про дослідження гібридної природи чеського дієслівного іменника в генеративній граматиці.

Стаття присвячена розгляду та систематизації досліджень гібридної граматичної природи чеського дієслівного іменника в генеративній граматиці. Проаналізовано погляди, доводи, підходи щодо проблеми в наукових працях богемістів ХХІ ст. Установлено, що концепція дієслівного іменника, сформульована в руслі генеративної граматики, є альтернативою дослідженням цього контамінанта в традиційній граматиці. Розгляд проблеми в площині синтаксису дозволив генеративістам виявити «приховану» дієслівну сутність дієслівного іменника, що фактично призвело до отождоження його з дієсловом.

Ключові слова: дієслівний іменник, гібридні частини мови, неособові форми дієслова, генеративна граматика, номіналізація.

Аннотация

Скоплєв А. А. Об исследовании гибридной природы чешского глагольного существительного в генеративной грамматике.

Статья посвящена рассмотрению и систематизации исследований гибридной грамматической природы чешского глагольного существительного в генеративной грамматике. Проанализированы взгляды, доводы, подходы к проблеме в научных работах богемистов ХХІ в. Установлено, что концепция чешского глагольного существительного, сформулированная в русле генеративной грамматики, является альтернативой исследованиям данного контаминанта в традиционной грамматике. Рассмотрение проблемы в плоскости синтаксиса позволило генеративистам выявить «скрытую» глагольную сущность глагольного существительного, что фактически привело к отождествлению его с глаголом.

Ключевые слова: глагольное существительное, гибридные части речи, неличные формы глагола, генеративная грамматика, номинализация.

Summary

Skopliev A. O. On the study of the hybrid nature of the Czech verbal noun in generative grammar.

The article considers and systematizes the studies of the hybrid grammatical nature of the Czech verbal noun in generative grammar. It is focused on analyzing different views, arguments and approaches to the problem in the works of Bohemists of the 21st century. The author specifies that the concept of Czech verbal noun, formulated in line with generative grammar, is an alternative to the studies of this hybrid formation in traditional grammar. Consideration of the problem in the framework of syntax allowed generativists to reveal “hidden” verbal essence of the verbal noun, which actually led to its identification with the verb.

Key words: verbal noun, hybrid parts of speech, non-finite forms of the verb, generative grammar, nominalization.

УДК 811.111: 81'42

Суховецька Людмила Валентинівна

кандидат філол. наук, доцент,

Каменко Тетяна Віталіївна

магістр

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”

м. Бахмут. Україна

E-mail: suhlv1974@gmail.com

E-mail: tanya_tanya_771@mail.ru

СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ОПОВІДАННІ А. КРІСТІ «THE MOVING FINGER»

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці є найбільш специфічними елементами лексичної системи мови. Стійкий інтерес лінгвістів до їхнього дослідження пояснюють тим, що вони відображають своєрідність культури та ментальності того чи іншого етносу. Особливу роль у встановленні національної культурної специфіки відіграють соматичні фразеологізми (СФ), які є «серцем ідіоматичної мови».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження соматичної фразеології останніх десятиліть характеризується різнобічною спрямованістю. Аналізувалися фразеологічні одиниці (ФО), що дають якісну оцінку особи [6], ті, що виражають значення здивування [3]. Групи ФО підбираються також за властивостями соматизмів, що в них входять [1]. Досить популярні роботи, в яких ФО відбираються за їх належністю до поведінки людини або її відношенню та стану, наприклад,